

Конспект лекцій 16-17.

Змістовий модуль 8 Медичні послуги.

Тема 22. Поняття та загальна характеристика медичних послуг.

Мета лекційного заняття: дати уявлення про медичні послуги та про договори про надання медичних послуг; визначити предмет договорів про надання медичних послуг, їх сторони, форму; охарактеризувати права та обов'язки учасників медичних послуг, розкрити особливості захисту прав учасників медичних відносин.

Рекомендовані нормативно-правові акти:

Конституція України від 28.06.1996 р. (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%BD%D0%B0%D0%B9%D0%B2%D0%B8%D1%89#w11>.

Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2801-12>.

Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

План:

1. Медична послуга як різновид цивільно-правових послуг.
2. Договір про надання медичних послуг як різновид цивільно-правових договорів.

1. Медична послуга як різновид цивільно-правових послуг

Майже кожна людина стикається у своєму житті з необхідністю звернення до фахівців у сфері медицини за вирішенням тієї чи іншої проблеми, пов'язаної з її здоров'ям. Зважаючи, що держава Україна визнає людину найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України), охорона її життя та здоров'я стає пріоритетним напрямом діяльності держави (ч. 1 ст. 4, ст. 12 Основ законодавства України про охорону здоров'я) щодо якого вона бере на себе низку зобов'язань, зокрема закріплюючи гарантії у нормативних актах (ст.ст. 5, 7 Основ законодавства України про охорону здоров'я). Здоров'я людини внаслідок своєї комплексності є об'єктом дослідження багатьох наук, серед яких і правова сфера, і як певний об'єкт охорони та захисту включається у сферу регулювання значної кількості галузей права, відтак – сфера забезпечення реалізації права на охорону здоров'я та безпосередньо його захист, є комплексною. Одним з аспектів, з яким пов'язується охорона здоров'я, є медичне обслуговування, а, зважаючи, що відповідні відносини опосередковуються укладанням певних домовленостей (договорів), ці договірні відносини мають цивільно-правову природу. Отже, актуальним є і залишатиметься аналіз норм права, якими регулюються договірні відносини між замовниками/пацієнтами/клієнтами та медичними установами або фізичними

особами-підприємцями, які мають право надавати конкретні (ті, що цікавлять замовника/пацієнта/клієнта у даний період часу) медичні послуги.

Попри той факт, що договори з надання медичних послуг є чи не найпоширенішими у повсякденному житті договорами, у базовому кодифікованому акті приватного права – Цивільному кодексі України (далі – ЦК України), цей договір окремо не регулюється. Про медичне обслуговування в ньому згадується лише один раз (у нормі про публічні договори), врегулювання нормами ЦК України здійснюється на підставі узагальнюючих норм, тобто тих, якими регулюються договори про надання послуг загалом (за умови підходу до медичних послуг як до різновиду цивільно-правових послуг). Іншим кодифікованим актом, в якому йдеться про охорону здоров'я та згадується про договірні відносини, є Основи законодавства України про охорону здоров'я, в якому, натомість, йдеться про дещо інші аспекти відносин медичного обслуговування. Так, у ньому закріплено норми про договірні відносини медичного обслуговування населення, а сторонами цих договорів є головні розпорядники бюджетних коштів (замовником відповідних послуг є держава або органи місцевого самоврядування) та заклади охорони здоров'я і фізичні особи-підприємці, які зареєстровані та одержали в установленому законом порядку ліцензію на провадження медичної практики (ст. 18 Основ законодавства України про охорону здоров'я). Тобто в Основах законодавства України про охорону здоров'я не йдеться про нормативне врегулювання договірних відносин з надання конкретної необхідної фізичній особі у певний момент часу медичної послуги з «прописуванням» зобов'язань сторін щодо цієї послуги, умов про відповідальність за невиконання або неналежне виконання взятих на себе зобов'язань, інших важливих питань, тобто не йдеться про договір, в якому було б конкретизовано предмет (конкретна медична послуга) та прописані істотні та інші умови відповідних договірних відносин.

Один з термінів, який нормативно визначений в Основах законодавства України про охорону здоров'я, є термін «медичне обслуговування», зі змісту якого вбачається, що відповідна діяльність здійснюється обмеженим колом суб'єктів (заклади охорони здоров'я та фізичні особи-підприємці, які зареєстровані та одержали відповідну ліцензію) та у певній сфері (сфера охорони здоров'я), а поняття «медичне обслуговування» є більш змістовним, ніж поняття «медична допомога», адже таке обслуговування не обов'язково обмежується наданням медичної допомоги, але безпосередньо пов'язана з її наданням (нормативна дефініція у ст. 1 Основ законодавства України про охорону здоров'я). Хоча є й протилежна думка – поняття «медична допомога» є ширшим і включає у себе поняття «медичні послуги».

В Основах законодавства України про охорону здоров'я також йдеться про «договори про медичне обслуговування», натомість ми розглянемо дещо інші договори – не загальну домовленість про можливість звернення за певними видами медичної допомоги, а конкретні випадки надання кожної окремої медичної послуги.

У такому розумінні (саме як конкретна домовленість про певну медичну послугу) сприймаються випадки звернення до приватних медичних клінік, і, мабуть, тому, що особа сплачує за це власні кошти, а, відтак, очікує якісні послуги. Звернення ж до державних клінік, де громадяни, як правило, не сплачують безпосередньо власні кошти за медичну допомогу (у таких клініках найчастіше йдеться саме про медичну допомогу, і рідше – про інші медичні послуги), громадяни не так чітко сприймають медичне обслуговування як цивільно-правові договори про надання медичних послуг, хоча і у першому, і у другому випадках мають місце саме такі договірні відносини. Одним з факторів, що не сприяє усвідомленню цивільно-правового змісту таких договорів пересічними громадянами, є те, що домовленості про надання певної медичної послуги, як правило, не оформлюються письмово. Але й інші послуги побутового характеру також часто не оформлюються письмово, наприклад відносини побутового підряду, хоча у цих випадках вони сприймаються як цивільно-правові саме завдяки факту сплати таких послуг власним коштом. Отже, поєднання двох чинників – відсутність письмового оформлення та відсутність сплати безпосередньо власним коштом (а не через відносини «сплата податків кожним громадянином та оплата послуг медичних фахівців бюджетними коштами»), часто й ускладнюють сприйняття надання/отримання медичних послуг/допомоги як укладення й виконання цивільно-правових договорів.

У ЦК України не вміщується окремої глави, яка б присвячувалась врегулюванню договорів про надання медичних послуг. У підрозділі I Розділу III Книги V ЦК України є чимало договірних конструкцій, за допомогою яких оформлюється надання різного роду послуг, натомість про медичні послуги у ЦК України не йдеться. Однак, це не означає, що ті послуги, які надаються медичними установами або фізичними особами-підприємцями у сфері охорони здоров'я, не є цивільно-правовими послугами. Здійснюючи сходження від загального до спеціального, можна продемонструвати принаймні два аспекти, які характеризують цивільно-правову природу медичних послуг, а саме: 1) «цивільно-правова послуга» → «медична послуга»; 2) «цивільно-правовий договір» → «конкретний договір з надання певної медичної послуги (послуги «традиційної» або «нетрадиційної» медицини)».

Щодо першого аспекту – «цивільно-правова послуга» → «медична послуга», зазначимо, що остання включає варіанти розгляду і як окремих незалежних, і як поєднаних між собою різновидів діяльності із медичної профілактики, медичної допомоги, медичного оздоровлення. Такий висновок впливає з аналізу нормативних дефініцій «медичне обслуговування» та «медична допомога», наданих в Основах законодавства України про охорону здоров'я. Останнє поняття наразі поєднує два поняття, які раніше визначались у цьому кодифікованому акті (тоді ще було відсутнє нормативне визначення «медичної допомоги»), натомість закріплювались такі поняття, як «медико-санітарна допомога» та «лікувально-профілактична допомога», які згодом й було включено у дефініцію «медична

допомога»). Отже, у контексті аналізу предмету договору про надання медичних послуг, ним можуть бути: 1) послуги з профілактики, метою отримання яких з боку замовника/клієнта є наявність такого стану здоров'я, яке характеризується відсутністю фізичних хвороб; 2) послуги з оздоровлення, метою отримання яких з боку замовника/пацієнта є відновлення здоров'я, коли має місце певний «ненормальний» стан здоров'я, який слід повернути у первісний чи схожий до первісного стан; 3) поліпшення (вдосконалення) стану здоров'я.

Аналіз цього аспекту вимагає й відповіді на питання, чи можна медичні послуги вважати цивільно-правовими послугами, позитивна відповідь на яке стає можливою лише після здійснення аналізу відповідності ознак медичних послуг ознакам цивільно-правових послуг, адже послуга не існує абстрактно, вона є об'єктивною правовою категорією, яка характеризується низкою ознак. Аналіз норм цивільного законодавства та доктринальних положень щодо ознак цивільно-правових послуг як самостійного об'єкта цивільних прав (ст. 177 ЦК України), дозволяє стверджувати, що медичні послуги як різновид цивільно-правових послуг мають нематеріальний характер, результат яких не набуває уречевлюваного вигляду (тобто не є окремим предметом матеріального світу), адже більшість конкретних дії виконавця таких послуг неможливо зафіксувати. Як правило, є певний ефект (може бути як позитивним, так і негативним) від застосування знань медичного персоналу, інших суб'єктів, які безпосередньо надають медичні послуги. Це може бути рекомендація конкретних ліків, здійснення певних дій (наприклад, оперативне втручання), момент надання та споживання послуги в яких співпадає, а її результат не набуває певної матеріальної форми. У наукових джерелах можна зустріти підхід до такого «ефекту» як до певного результату дії або сукупності дій (діяльності), а також обґрунтування матеріальної складової дій медичного характеру через їх вплив на стан предметів матеріального та нематеріального світу, виокремлення двох можливих предметів послуг – «лікування» та «вилікування», в яких різним є ефект від послуги, натомість суті цієї ознаки не оспорюється.

Відповідають медичні послуги й іншим ознакам цивільно-правових послуг, серед яких безпосередня пов'язаність із особою, яка відповідні послуги надає (що може мати прояв у різних формах, від звернення до конкретного спеціаліста (персоналізація лікаря, так би мовити «прив'язка» до конкретного прізвища) до звернення просто до будь-якої особи, яка є фахівцем у певній галузі медицини (наприклад, до лікаря-ендокринолога, чи лікаря-отоларинголога тощо). Попри відсутність матеріалізації (конкретного предмету матеріального світу), для медичної послуги, так само як і для будь-якого іншого різновиду цивільно-правової послуги, характерним є наявність певного результату, який має конкретні характеристики у контексті якісних змін в об'єкті (під об'єктом розуміємо здоров'я конкретної людини) – покращення чи погіршення стану після звернення за наданням медичної послуги.

Доволі специфічний прояв щодо медичних послуг має така ознака цивільно-правових послуг, як досягнення певного корисного і правомірного результату наданням послуги. І при цьому дискусії можуть мати прояв як щодо першої складової цієї ознаки (досягнення корисного результату), так і щодо другої його складової (правомірність результату). Безсумнівним є певна ідеальна мета – досягнення корисного результату (у контексті розуміння «корисності» як «добрих (позитивних) наслідків»), про яку можна вести мову лише за умови добросовісності суб'єкта, який надає відповідну медичну послугу. І при цьому застосування нами вислову «добросовісність» також певною мірою є умовним, адже може використовуватись лише відносно фізичних осіб, оскільки пов'язане із «совістю». Натомість маємо на увазі прагнення надати саме якісну послугу. А «мірилом» якості у випадку надання медичних послуг є саме здоров'я людини – його покращення або підтримка у наявному стані, в залежності від того, про яку конкретно медичну послугу (профілактика чи лікування) йдеться. Натомість, зазначаючи про користь (для здоров'я людини) результату медичної послуги слід зважати на той факт, що у питаннях оздоровлення та медичної допомоги ніхто ніколи не гарантуватиме стовідсотковий результат, що пов'язане з індивідуальними особливостями кожної конкретної людини, неможливістю спрогнозувати ефект від лікувальних чи профілактичних заходів на організм конкретної людини. Але у цьому випадку можна проводити аналогію з будь-якими іншими послугами. У будь-якому випадку, звертаючись за наданням певної послуги (будь-якої), замовник очікує саме позитивний (якісний для себе) від її отримання результат. Це ж саме стосується й медичних послуг. Щодо правомірності надання медичних послуг, тут аномалії можуть виникати лише щодо суб'єкта надання відповідної послуги (принаймні він має підтвердити наявність ліцензії на здійснення відповідних послуг) та видів діяльності, які здійснюються (не вихід за межі наявних та підтверджених знань та навичок виконавця послуги). У всіх інших випадках питання про правомірність не мають виникати. Отже, попри певну специфіку, медичні послуги загалом відповідають вказаним ознакам цивільно-правових послуг.

Ще одна ознака цивільно-правових послуг, яка найчастіше виокремлюється вченими-цивілістами, є їх оплатність. Ця тема неодноразово висвітлювалась у наукових джерелах, і загальним висновком є відповідність медичних послуг цій ознаці, адже незалежно від того, ким сплачується відповідна послуга (самим клієнтом/пацієнтом, іншою фізичною особою за клієнта/пацієнта, юридичною особою за клієнта/пацієнта (наприклад підприємством за своїх працівників), державою (як це має місце щодо значного обсягу різновидів медичної допомоги, яка надається населенню), послуга має свою вартість, і передбачає її сплату. І чітке розмежування оплатності/безоплатності договору можливе лише з погляду суб'єкта сплати, якщо сам клієнт/пацієнт не сплачує, він сприймає цю послугу як безоплатну, натомість це не означає безоплатність надання такої послуги для особи,

яка їй надає, незалежно від того, хто оплачує її послуги. Саме у такому контексті про безоплатність надання медичної допомоги у державних та комунальних закладах охорони здоров'я, яке гарантується державою, про надання необхідних медичних послуг та лікарських засобів за рахунок коштів Державного бюджету України, йдеться у ст. 8 Основ законодавства України про охорону здоров'я. Щодо профілактики, прикладом безоплатних медичних послуг є положення ст. 53 Основ законодавства України про охорону здоров'я, в якій закріплено обов'язок закладів охорони здоров'я здійснювати спеціальні заходи профілактики та лікування соціально небезпечних та карантинних захворювань. У доктрині цивільного права при класифікації договорів у медичній сфері наведені ситуації відносять до договорів про безоплатне надання медичної допомоги.

Тобто медична послуга постає у вигляді певного «товару», який сплачується (безпосередньо оплата стосується знань, навичок та часу лікаря або іншого фахівця у сфері охорони здоров'я), адже є запит замовника на вирішення якоїсь конкретної проблеми, що пов'язується із діями, консультацією відповідного лікаря чи іншого суб'єкта, що надає конкретну медичну послугу. Загальним правилом, яке має своє нормативне закріплення у ЦК України, є оплатність цивільно-правових послуг. На відміну від послуг «нетрадиційної» медицині, послуги «традиційної» медицини мають, як правило, грошову форму оплати. Про важливість так званого «цінового блоку договору» зазначається як у наукових джерелах, так і у рекомендаціях практиків, адже «оплата медичних послуг пов'язується з певним кошторисом, який є планом лікування, а сама медична послуга має вартісний вираз, що відрізняє її від медичної допомоги».

Наведені міркування свідчать про те, що медичні послуги відповідають низці ознак цивільно-правових послуг, а, відтак, є їх різновидом. Їм притаманні й специфічні визначальні риси, які у доктрині цивільного права пов'язуються з особливістю блага, щодо якого послуга надається; з відсутністю цілковитих гарантій в отриманні очікуваного результату; неможливістю стандартизації. Інший важливий висновок полягає у тому, що цей різновид цивільно-правових послуг є надто специфічним, щоб можливим було залишення того стану, який має місце наразі, – відсутність чіткого нормативного врегулювання договорів, якими опосередковуються відповідні послуги.

2. Договір про надання медичних послуг як різновид цивільно-правових договорів

Розкриваючи другий аспект цивільно-правової природи медичної послуги як різновиду цивільно-правових послуг, зупинимось на аналізі такого ланцюжку цих відносин, як «цивільно-правовий договір» → «конкретний договір з надання певної медичної послуги». Про те, що медичні послуги є цивільно-правовими, опосередковано свідчить й факт перелічення серед різновидів публічних договорів у ст. 633 ЦК України послуг з медичного обслуговування. Оскільки, як вже

зазначалось, окремої глави, норми якої безпосередньо б регулювали договір про надання медичних послуг, у ЦК України немає, застосовувати слід загальні положення ЦК України (про послуги як об'єкт цивільних прав, про договори з надання послуг, про договори загалом, про зобов'язання, про правочини тощо).

Проблемним питанням у сфері договірних відносин медичної спрямованості є те, що договори про надання конкретних медичних послуг часто не укладаються у письмовій формі, що у подальшому значно ускладнює вирішення спорів, коли одна із сторін (а це найчастіше саме пацієнт/клієнт) позиватиметься про неналежну якість наданих медичних послуг або й взагалі – про відшкодування шкоди, яка є наслідком надання відповідної медичної послуги.

Особливістю нормативного регулювання договорів про надання медичних послуг є те, що попри наявність двох базових кодифікованих актів – ЦК України та Основ законодавства України про охорону здоров'я, – питання договірного врегулювання відповідних відносин у них врегульовані фрагментарно та безсистемно. Можна навіть стверджувати, що найважливіші питання чітко не врегульовані. До найважливіших питань відносимо питання про предмет, оплатність, форму договору, права та обов'язки суб'єктів цих відносин, відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язань за договором, припинення договору тощо. Натомість належне врегулювання саме цих питань, на наш погляд, і є гарантією захисту прав клієнта/пацієнта, прав лікарів, інших суб'єктів, які безпосередньо надають медичні послуги, у випадку коли відносини набувають «негативну спрямованість».

Про предмет договору про надання медичних послуг (а саме – послуга як різновид цивільно-правових послуг) та про оплатність відповідних договорів у загальних рисах ми вже згадали, тож зупинимось на інших важливих аспектах цих різновидів цивільно-правових договорів.

У ЦК України відсутня окрема норма, яка б перелічувала права та обов'язки сторін договору про надання послуг. Аналіз глави 63 ЦК України дозволяє виокремити право виконавця (за термінологією ЦК України сторона, яка надає певну послугу, має назву виконавець) на покладення виконання договору на іншу особу, залишаючись відповідальним в повному обсязі перед замовником за порушення договору, але для того, щоб скористатись таким правом, необхідно, насамперед, обумовити це. Серед обов'язків виконавця ЦК України передбачає обов'язок надання замовнику певної послуги, обумовленої договором, та надання послуги особисто. Серед обов'язків замовника у ЦК України закріплено лише один – оплатити виконавцеві надану йому послугу в розмірі, у строки та порядку, встановленому договором. Вказане правило стосується оплатних договорів про надання медичних послуг. Оскільки у цивільному законодавстві надається можливість (як виняток) укладення й безоплатних договорів, відповідно щодо таких випадків встановлюється правило про те, що розрахунки сторін можуть стосуватися

лише відшкодування фактичних витрат виконавця, зроблених ним для виконання договору.

В Основах законодавства України про охорону здоров'я, навпаки, доволі багато норм, в яких йдеться про певні права та обов'язки, але більшість з них є доволі узагальненими і фактично мають низький рівень можливості їх практичного застосування. Іншими словами, в Основах законодавства України про охорону здоров'я є низка норм, в яких встановлено права та обов'язки обох сторін, але ці права доволі узагальнені, у них не йдеться про конкретні договірні відносини, конкретні дії. Насамперед, в Основах законодавства України про охорону здоров'я згадується про право на охорону здоров'я (ст. 6). Зазначимо, що це право закріплено і у нормах загальної частини ЦК України (ст. 283). Не заперечуючи значимість цього права, зазначимо лише на опосередкований його вплив на безпосередні договірні відносини. Лише окремі з перелічених у відповідних статтях пункти можуть бути взяті за основу та включені у зміст конкретного договору (наприклад, закріплене у ст. 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я право на відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди). Певні права, які закріплені в Основах законодавства України про охорону здоров'я, мають значення на переддоговірному етапі, прикладом якого є закріплене в ст. 38 Основ законодавства України про охорону здоров'я право на вибір лікаря і закладу охорони здоров'я. Можливість обмеження прав пов'язана із тим, що для держави однакову значну цінність має життя і здоров'я абсолютно кожної людини. Крім цього слід зазначити, що норми як у ЦК України, так і в Основах законодавства України про охорону здоров'я можуть бути сформульовані як в імперативній, так і в диспозитивній формі. Це не матиме особливого значення у тому випадку, коли не дотримано письмову форму договору і будь-яка домовленість сторін може бути предметом доказування у разі судового вирішення спору. Значення це має у тому випадку, коли сторони щось передбачили у договорі, що відрізняється, або, навіть, суперечить законодавчим положенням. При одночасному врегулюванні питання умовами договору та імперативними законодавчими нормами, пріоритет матимуть законодавчі норми, особливо це стосується випадків звуження прав будь-якої із сторін. При одночасному врегулюванні питання умовами договору та диспозитивними законодавчими нормами, пріоритет матимуть норми договору, адже законодавець передбачив можливість змінити домовленістю сторін законодавчі положення.

Так само доволі узагальнено сформульовано й обов'язки громадян у сфері охорони здоров'я (ст. 10 Основ законодавства України про охорону здоров'я). Обов'язок надання достовірної і повної інформації про стан здоров'я пацієнта, у тому числі право громадянина на ознайомлення з відповідними медичними документами, що стосуються його здоров'я, яке закріплене у ст. 39 Основ законодавства України про охорону здоров'я, безпосередньо пов'язане із добросовісністю другої сторони договору про надання медичних послуг. Так само пов'язане із певними етичними аспектами й право на таємницю про стан здоров'я,

зокрема діагноз, відомості, одержані при медичному обстеженні, яке закріплене у ст. 39-1 Основ законодавства України про охорону здоров'я, якому кореспондує обов'язок зберігати лікарську таємницю, що закріплений у ст. 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я (договори про надання медичних послуг є двосторонніми, що означає, що обов'язку однієї сторони кореспондує відповідне право іншої сторони). І навіть професійні обов'язки медичних і фармацевтичних працівників, які перелічені у ст. 78 Основ законодавства України про охорону здоров'я, доволі узагальнені, хоча окремі з них і можуть бути використані у формулюваннях конкретних договорів, щоправда за умови їх деталізації, наприклад положення про своєчасність та кваліфікованість медичної і лікарської допомоги. Слід зазначити на використання законодавцем оціночних понять у відповідних нормах (у наведеному вище прикладі – «своєчасність»).

Відсутність спеціальної глави у ЦК України, присвяченої врегулюванню питань надання медичних послуг, пояснює й відсутність спеціальної норми про форму договору про надання медичних послуг. У такій ситуації застосовувати слід загальні норми ЦК України про форму правочинів (зокрема, ст. 208 ЦК України), відповідно до яких правочини між фізичною та юридичною особою слід вчиняти у письмовій формі. Клієнт/пацієнт завжди є фізичною особою, натомість укладати договір може й не сам він, але й інші фізичні, чи, навіть, юридичні особи на його користь. Медичне обслуговування здійснюється закладами охорони здоров'я та фізичними особами-підприємцями. Зкладами охорони здоров'я є юридичні особи будь-якої форми власності та організаційно-правової форми або її відокремлені підрозділи (ч. 1 ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я). Вказане свідчить про необхідність укладення договору про надання медичних послуг у письмовій формі. Щоправда наведена норма (п. 2 ч. 1 ст. 208 ЦК України) передбачає й виняток з цього правила, здійснюючи посилання на ч. 1 ст. 206 ЦК України, в якій закріплюються випадки, коли правочини можуть вчинятися усно, зокрема, якщо вони повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення. Отже, можливість укладення договорів в усній формі формально передбачена лише для випадків надання медичних послуг одноразово (у сенсі – за один раз). В інших випадках має дотримуватись письмова форма такого правочину. Натомість, якщо сторони таку форму не дотримали, особливо негативних наслідків не передбачено, адже договір про надання медичних послуг, як вже неодноразово зазначалось, не врегульований як певний окремий різновид у ЦК України, відтак, застосовуватимуться правила про наслідки недодержання форми правочинів. Визнання таких правочинів недійсними внаслідок недодержання письмової форми у ЦК України не передбачено, адже через відсутність спеціальної норми про форму договорів з надання медичних послуг у ЦК України, окремо не обумовлено нікчемність таких правочинів, а у ч. 1 ст. 218 ЦК України закріплено загальне правило про те, що недодержання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недійсність. Проблеми виникатимуть

у разі оспорення будь-якою із сторін укладеного усно договору, оскільки у вказаній ст. 218 ЦК України йдеться про те, що у такому випадку (сторона взагалі заперечує факт наявності домовленості або оспорує зміст цих домовленостей) стороні доведеться доводити (а це вже буде здійснюватись у судовому порядку) дозволеними доказами, серед яких письмові докази, засоби аудіо-, відеозапису, факт укладення відповідного договору та зміст домовленостей між його сторонами. Можливі проблеми для позивача чи відповідача пов'язані із заборорою доведення відповідних фактів чи змісту домовленості лише за допомогою показань свідків (законодавче формулювання ч. 1 ст. 218 ЦК України: «рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків»).

Але, навіть, й вказівка про письмову форму правочину не означає укладення його саме у формі такого документу, як договір, адже відповідно до чч. 1, 2 ст. 207 ЦК України, правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі: 1) якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони; 2) якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку; 3) якщо він підписаний його стороною (сторонами). Що стосується випадків, коли медичні послуги надаються фізичними особами-підприємцями, вимогу письмової форми відповідного правочину закріплено у п. 3 ч. 1 ст. 208 ЦК України, в якому здійснено «прив'язування» до певної суми. Наслідки її недодержання такі ж самі, про які зазначено вище.

З урахуванням наведених міркувань, зважаючи на особливу цінність об'єкта спрямування послуги – здоров'я людини, обґрунтовуємо необхідність закріплення вимоги про обов'язкову письмову форму для договорів про надання медичних послуг із закріпленням спеціальних наслідків її недодержання. Звичайно, сторони можуть проігнорувати відповідну вимогу, натомість мають усвідомлювати й можливі наслідки такого ігнорування – нікчемність відповідного правочину. Наразі маємо недостатнє врегулювання цього питання. Що дає письмова форма? Насамперед, врегулювання питань деталізації прав та обов'язків сторін, строків, відповідальності за невиконання або неналежне виконання будь-якою із сторін договору про медичне обслуговування своїх зобов'язань за договором. Це значної мірою спростить вирішення спорів у випадках, якщо такий договір матиме елементи інших типів договорів (змішані договори), адже це доволі часто має місце на практиці. Свідомий підхід до укладання договору дозволить зменшити кількість випадків використання конструкцій договорів приєднання.

Про окремі аспекти правового статусу сторін договору про надання медичних послуг вже було зазначено. Ще одне дискусійне питання щодо «суб'єктної складової» договорів про надання медичних послуг пов'язане із назвою сторін відповідних договорів, адже та термінологія, яка використовується в Основах законодавства України про охорону здоров'я (пацієнт), не відображає всіх аспектів послуги, охоплює лише ситуації стану «нездоров'я». Використання різних назв

щодо одного із суб'єктів договірних відносин з надання медичних послуг – і замовник, і пацієнт, і клієнт, пов'язане із специфікою медичної послуги. Якщо йдеться про профілактику хвороб, то узагальнена назва, яка використовується у ЦК України при регулюванні особливостей договорів про надання послуг – замовник, у випадку укладання договору про надання медичних послуг, спрямованих на зміцнення здоров'я, профілактику хвороб, має трансформуватись у назву сторони «клієнт». Якщо предметом договору про надання медичних послуг є відновлення здоров'я або безпосередньо медична допомога, можливим є використання тієї назви відповідної сторони, яка наразі використовується в Основах законодавства України про охорону здоров'я, – пацієнт. Отже, для позначення сторони, яка за положеннями ЦК України про договори з надання послуг має назву замовник, може бути залишена ця назва у контексті узагальнюючої назви сторони за договорами про надання медичних послуг загалом, адже, як вже зазначалось, укласти договір можна на свою користь, і у таких випадках буде співпадіння особи, яка укладає договір, і особи, яка безпосередньо отримує медичну послугу. У таких випадках замовником у договорах про надання медичних послуг завжди буде фізична особа. У свою чергу, якщо замовник одночасно сам й отримує послугу (співпадіння в одній особі), вказана сторона може мати назву «клієнт» (у випадках, коли йдеться про профілактику хвороб чи підтримку наявного стану здоров'я), чи «пацієнт» (у випадках, коли йдеться про відновлення здоров'я, його покращення, надання медичної допомоги). В якості недоліку нормативного врегулювання статусу цієї сторони у наукових джерелах вказується також на одночасне вживання в одному нормативному акті таких категорій як «людина», «особа», «пацієнт». Щодо другої сторони договору, її назва може бути й такою, як це пропонує ЦК України щодо договорів про надання послуг, – виконавець. І вже в залежності від того, про якого суб'єкта йдеться (медична установа або фізична особа-підприємець, яка має право надавати медичні послуги), може бути деталізована у договорі.

Питання відповідальності за порушення умов договору про надання медичних послуг є найважливішими, на наш погляд, у таких договорах. Звісно, у ЦК України є норми, якими регулюються питання відшкодування шкоди, натомість це стосується недоговірних зобов'язань. Якщо ж йдеться про досягнені сторонами домовленості, незалежно від того, чи були вони викладені у письмовій формі, чи були досягнені в усній формі, необхідним є додаткове нормативне, чітке та імперативне врегулювання питань відповідальності за їх невиконання або неналежне виконання. Можливим є й диспозитивне врегулювання, але зміна встановленої законом міри відповідальності може бути дозволена лише в частині її збільшення. Наразі норми Основ законодавства України про охорону здоров'я в частині встановлення відповідальності закріплені доволі узагальнено, у них не вміщується конкретної інформації про відповідальність, а лише здійснюється узагальнене посилення на законодавство загалом. Так, у ст. 80 Основ законодавства України про охорону здоров'я закріплено, що особи, винні у порушенні

законодавства про охорону здоров'я, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством. Аналіз норм про відповідальність сторін за порушення умов договору про надання послуг, які закріплені у ЦК України, дають підстави стверджувати про можливість відшкодувати лише збитки, наявність яких слід довести. Зокрема у ст. 906 ЦК України йдеться про: 1) випадки, коли можливим стає пред'явлення вимог про відшкодування (невиконанням або неналежним виконанням договору про надання послуг); 2) різновиди договорів, в яких можливим є пред'явлення таких вимог (лише оплатні); 3) сторону, яка може пред'являти вимоги про відшкодування збитків (лише замовник); 4) умови, за наявності яких стає можливим пред'явлення таких вимог (наявність вини виконавця); 5) обсяг збитків, який підлягає відшкодуванню (загальне правило – у повному обсязі), та можливий виняток із цього загального правила (вказівка іншого обсягу в умовах договору, що означає можливість його зменшення). Окремо врегульовано особливості відповідальності виконавців, які надають послуги, перебуваючи у статусі підприємців. У разі порушення договорів про надання послуг такими виконавцями, і за умови оплатності таких договорів, вони мають нести відповідальність за порушення умов договору (щоправда у ЦК України це положення не деталізовано), а підставою звільнення від відповідальності є неможливість надання відповідної послуги (або інших зобов'язань, які були зазначені у договорі про надання послуги) внаслідок непереборної сили, що, по-перше, має бути доведено таким підприємцем, а, по-друге, це законодавче положення сформульовано таким чином, що умовами конкретного договору або положеннями іншого закону може бути змінено. Щодо безоплатних договорів про надання послуг, у разі невиконання або неналежного виконання їх умов також можливим є пред'явлення вимог про відшкодування збитків, і при цьому законодавець встановлює верхню (максимальну) межу щодо розміру відшкодування таких збитків – два неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Відповідна норма сформульована у диспозитивний спосіб, що означає, що сторони відповідного договору можуть збільшити цей розмір. Щоправда, на практиці такі договори навряд чи матимуть місце, принаймні не будуть розповсюдженими у застосуванні, адже, зважаючи на безоплатний характер таких договорів, навряд чи виконавець погодиться на підвищення обсягу своєї відповідальності, зважаючи, що послуги ним надаються на безоплатній основі. Також слід зважати й на те, що «додаткове (спеціальне) правове регулювання договірної цивільно-правової відповідальності здійснюється на підставі норм Закону України «Про захист прав споживачів», і наставатиме за невиконання або неналежне виконання сторонами договору про надання медичних послуг його положень».

Отже, специфічність рис медичних послуг, які не дозволяють їх «змішувати» з іншими різновидами цивільно-правових послуг, пов'язана із: 1) особливістю предмета нормативного регулювання (комплексний характер базового поняття

«здоров'я», яке «зачіпає», «пронизує» чимало сфер правового регулювання); 2) із самим нормативним аспектом (наявність спеціалізованого законодавства, яке включає нормативно-правові акти різної юридичної сили, від кодифікованих актів та простих законів до підзаконних актів, і ЦК України є лише одним з цих нормативних актів. Питання охорони здоров'я регулюються й іншими кодифікованими актами, серед яких і згадувані вище Основи законодавства України про охорону здоров'я. Коли ж йдеться вже про захист права на охорону здоров'я, залучаються також норми Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України тощо (задіюються лише у разі скоєнні протиправних у цій сфері дій); 3) із доцільністю використання специфічної термінології, особливо коли йдеться про суб'єктний склад цих договірних відносин, що пов'язане зі специфікою конкретної послуги, яка надається.

Аналіз нормативного регулювання питань, пов'язаних із укладанням, зміною, припиненням цивільно-правових договорів про надання медичних послуг, дозволив виявити чимало проблем у такому нормативному врегулюванні, що, насамперед, пов'язане із відсутністю в якомусь кодифікованому акті (або ЦК України, або Основах законодавства України про охорону здоров'я) окремого розділу про договірні відносини з надання медичних послуг. Ті норми про договори з медичного обслуговування, які наразі закріплені в Основах законодавства України про охорону здоров'я, регулюють дещо інші аспекти надання медичних послуг, не пов'язані з конкретними випадками звернення замовника/клієнта/пацієнта до виконавця за наданням конкретної медичної послуги і, відповідно, з виникненням цивільних договірних правовідносин.

Питання для перевірки знань:

1. Дайте визначення поняття «медична послуга».
2. Якими нормативно-правовими актами регулюються питання надання медичних послуг?
3. Як в Основах законодавства України про охорону здоров'я тлумачиться термін «медичне обслуговування»?
4. Яке співвідношення понять «медична допомога» та «медичні послуги»?
5. Які чинники ускладнюють сприйняття надання/отримання медичних послуг/допомоги як укладення й виконання цивільно-правових договорів?
6. Чому послуги, які надаються медичними установами або фізичними особами-підприємцями у сфері охорони здоров'я, можна визначати як цивільно-правові послуги?
7. Що є предметом договору про надання медичних послуг?
8. У чому полягає специфічність прояву такої ознаки цивільно-правових послуг, як досягнення певного корисного і правомірного результату наданням послуги, щодо медичних послуг?
9. Охарактеризуйте «оплатність» як ознаку медичних послуг.

10. Охарактеризуйте «суб'єктну складову» договорів про надання медичних послуг.